

БӨГҮН-ТИИЛЕЛГЕНИ БАЙЫРЛАЛЫ

ӨЛҮМ ЧОК МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

ТӨЛЕПТИГ САЛГАКЧЫЛАР

Армия генералы Н. Огарков, ССРЭ-нің камгалап министринің оралакчысы

Бөгүн — май 9-та совет улуус, акы-дуума социалисттик чурттарнын ажылчы чоннары, депшигелер бугу кижилер төрөткен гитлержи Германиянын ажыл тилекчилерин хууну байырлап-биле демделгелер. Европада бөө-чөсөктөгү чалыштын шимчөөнүн соксаан болган Берлинге фашисттик Германиянын чутка чокка дүжү бергеннин дутайында

ФРОНТУЧУЛАР



Ала-чуртун Улут дайынын киржикчилер С. М. Аладин-Херал. Алар орден алаачыларын тайбын куш-амалга чедикчилерин даш Күн-ажыдамы Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан. Ош Аладин-Херал бо хүнерде Тес-Хем районун «Ал-Эрик» кохозунда хойжулап ажылдап турар.



Республика типографиясында элечтер мастери Александр Михеевич Ткачев. Ала-чуртун Улут дайынында 1943 чылда Кызылдын № 1 ортуман шолузынга өрөмчүл тургаш чоруткан. Ол эрес-маадырлык чорук дээш Алар орденниң үшүк чөргө-биле болган хей дайынчы медальдар-биле шаңнаткан.

Александр Михеевич республика типографиясында ам 26 чыл ажылдап, бүдүрүлгениң мурнакчыларынң өдүрүмдэ кирген.

актыга атты салганы 1945 чылдын чазыннын ол төөгү-дүт хуунден бөрү үжөн бир чыл өрлүп турар.

Кижилер төрөткен төөгү-дүт ачык эвес дайынарны билер. Илчээлжик Совет Эмилелинге улуу фашисттик Германиянын 1941 чылдын июнь 22-де оор сүз-биле эгелдэн да-ыны болуун демчеленинчээ. Ала-чуртун Улут дайынында талазы-биле демнежер чок болган. Дөрт мүн ажык танкылар, беш мүн хире дайынчы самолеттар, 47 мүн үгөр-бөө болган минометтер-биле чөсөөлөргөн фашисттерин беш миллион кижилер армия-зы бистин чуртувустун хоорайларында болган суура-дын демнегертен хөмө хал-даан.

Дайыннын баштайгы ху-нунда эгелдэн гитлержи Совет Армиянын уура-дышчыларын кужун бил-дип кааннар. Баренцево далайын Кара далайга чедир канчаар-лаа аажок уура фронтта калып-жукун тулдууш-куннар калып-жукун турган, ол тулдуушкуннар үзүнчө не-меш-фашисттер шериглер хуу-ла сөстөр-лаа база техника-лаа талазы-биле уура чидир-ге таварышканнар. 1941 чыл-дын чазыннда база куушун-де Москва болган Ленинград чогуунга совет шериглерин фашисттер айт-шериглерге уура бир демни өтүр шаанын-кынын бугу делегей хайта-рал турган. Москва чогуунун чөлдөргө аар-берге болган кадыг-дошкун камгалап тул-дуушкуннарга Совет Армия гитлержи шилеткен шериг-лерини чыччил уура, харык-сыраткан, а оон соонда кы-жын шилеткен шаар хал-даашы-биле оларын бистин Төрөн чуртувустун найыс-малынын чогуундан уура сынырган.

1942 чылдын чазыннда болган куушунда Сталин-град эвеш канчаар-лаа аажок уура тулдуушкунга, а 1943 чылдын чазыннда Курск чогуунга тулдуушкунга совет шериглер дайынга чача-чаа уура адырмышкынар таварышканнар. Фашисттер Германия халаттыг байдалын ке-ленин кырынга келген.

1944 чылда совет шериг-лер Ленинград чогуунга, Крымга, Украинанын барын талазыга, Белоруссияга, Мол-давияга, Прибалтикага болган Западкыре уура шаар хал-даашкыныг операцияларын чорутушкан. Фашисттерин кара алашкан төрөн черин бүрүтү-биле арылган. Евро-панын фашисттер дарткан чоннарын хостар талазы-биле соорулган шилеткен кир-кен. Совет Армия 1945 чылда тилектегит шаар хал-дааш-кынын чедикчилер калбар-тып чуртарын уламчылаан.

Ала-чуртун Улут дайынын тилектегит төңгүз — 1945 чылдын апрель-майга болган төөгүдүт Берлин тулдуушкуну. Тилектегит совет туу Берлинни кырынга чоргар кижик берген.

Фашизмни ашкан тилектегит хей-хей чурттарын хостал-га ынакшыдыг уурастарын бир-демин күженишкенин-де-рин ачылында чедип алган-ган. Польша армияны болган чехословак корустун шериг-лери, Югославияны болган Албаниянын улусту-хостал-ган күштерин дайынчылар фашисттер эжелекчилерге уура өрө-идим тулдуушканнар. Дайыннын шилеткен сөөгү-дүт-чазынга дайын-биле тулдуушкуннарга Болгария-нын, Румыниянын шериг ке-лери киришкен. Чөө болган Мунчуу-чөө Европанын гитлержи дайынчыга эже-лектик чурттарын партизан шимчөөшкенин, чакыт демчелетип болган фашизмге уура тура халымышкынарны киржикчилерини хирген уура тулдуушкунга совет кижилер болуу-чорутуу-биле үнел-е турар. Дайынны чыла ша-варыга АКШ-тын, Англия-нын, Франциянын болган ан-титилер коалициянын өскө-дө чурттарын уурастары база армиялары уура салыш-кынып кирген.

Илчээлжик фашизмге уура антитилер коалициянын болган бугу уурастарын де-миселерин хей-аыт кижикчи кол кужу Совет Эмилели бо-луп, дайынны аар үгүрген чүктөп өрттөп, гитлержи Гер-манияны, а оон соонда мил-итаристик Японияны чыла ша-варыга шилеткен ролюу ойнаа. Чөгүм-на совет-гер-ман фронт ажыгалап дириг кужуну-лаа, дайынчы чору-дугаарын демчеленинчээ да-ла талазы-биле болган де-миселерин түнелдеринчээ да-ла талазы-биле делегейиң ийги дайынчы кол фронттуу бол-ган. Дийн чалдарын тур-гузунда фашисттер бөтүл-гөшкенин 607 дивизияны чыла шаптырган болган уурастырган, а мынан Евро-пага болган Африкага өскө бу-гу фронттарга чүгө 176 ди-визия чыла шаптырган тур-ган. Фашизмни ашкан тилек-тегит Совет Эмилелинин шил-еткен ролюу ойнааган кан-дыг-лаа нугулекчилер төөгү-кү күлүшкүдө, совет уурастуң кылган маадырлыг чорутуу-на кайгыгач оңдур чагайын уурастарын уура-бозалында казан-лаа арылган болган ы-ды. Коммунисттик партия-нын Чөсөктөгү Күштерге, чуртту камгалаарын бугу хөргөмө мерген уурааның уурутулганы Ала-чуртун

Улут дайынында бистин тилектегитиң кол үндөшүн болган кол төгөлдөн ол бо-лган. Уура Ленинни партия-ны бугу тулдуушкунга партия коллар бодун көргүскөн. Дайынны доостурунга чедир армияга болган флотка үш миллион ажык коммунисттер, азы партиянын бугу составы-нын 60 хуура тулдуушкунга. Коммунисттик партия бугу де-лөйтө сурагыт хей-хей ро-лювчүлдерни кижизип ба-ла депшиип үндүргөн. Олар Ала-чуртун Улут дайыны-нын чалдарында хей-хей кай-гыкчы операцияларын тер-ган аар организастап база чорудуп билер арга-мержеж-ил-биле бистин Төрөн чур-тувусту алаажыткан.

Герман фашизмни болган япон милитаризмни кужун чыла шап тилектегит чорук де-лөйтө аренадагы ады тал-азы-биле күштерин денгү-дүргө, дайын согуштуң де-лөйтө хөгжүдөшкөн бугу чор-удугаары канчаар-лаа аажок уура салдарын чедирген. Европанын болган Азиянын чамдык чурттарын соци-алист революцияларын тил-көргөн таарымчалыг бай-далар тургустунган турган. Со-циализмниң делегей система-ны тургустунган. Дарткан уурастарын национал-хостал-ган шимчөөшкөн улам калбарган. Коммунисттик бо-лган ажылчы шимчөөшкөн-дө уура өскөргөлөр болту-ган. Имперализмниң делегей системаны улам-на кошкан.

Ала-чуртун Улут дайынын тилектегит доостуушаан, со-вет уура тайбын тургузуш-кунче база катан киришкен. Бодунун шилеткен аван-гардынын — Коммунисттик партиянын уурутулганы-биле ол кыска хуусада дайыннын чедирген халаттыг уруктар-ын чалып, уура ажыл-агыйын катан тургустунган. Чуртун экономикагит хөгжү-дөшкө бурунгаар канчаар-лаа аажок уура башын кы-лып, эрчечин болган куль-туралык көстүр көбөйүн не-челешкенин, чонун амы-дыралынын чагай чорутуң ошолдун. Чуртун камгала-ныр аргазынын улам-на бы-жымышкынын чедип алган.

Коммунизмни тургузуш-кунга чөтө быжыт дайын херек. Илчээлжик Совет Эмилели бо-луп, катан келгенин бугу чурттарын тургузушкунга тайбыга ынакшыдыг даш-тык педантиканы тургушту-биле болган чалгыны чөгү-биле чорудуп келген. Сөөгү чалдары совет күрүнгөн болган социалисттик дем кат-тыгырмаланын акы-дуума чурттарын чалгыс ай дур-густунган даштыкы идея-кейлиг политикамын түнел-де, бистин партиямын

болган күрүнгенин. ТБ-нын Чингиз секретары эш Л. И. Брежнев баштаган СЭКП ТБ-нын Политбюрозунун кү-женишкенин ачымында делегей дайыны эки талаа-га көсүзү-биле өскөргөн. Лушкунурул чоруту ча-вырларын, яны-бүрү со-лиал тургузушкунга курунелер аразында бот-бодунга ажыл-тыг бугу талазы кады ажыл-дыжылы тургузарынче у-данышкын делегей амы-дыралында кол черин ээлеп ту-рар аларган.

Илчээлжик дүшкүрүтүлгө бай-далын чавырышкынын чедикчилерин-биле болган күрүнелер аразында харыла-ларын эки-аза-биле кады имперализмниң өң, агрес-сия бөлүктөрүн, социализмниң хөргөмө өскөргөн кыркыч-ларын аразында оларын өмөржикчилерин талзын-дан уурашкынын база у-данышкунга.

Байдал мындг аныктыг тур-да, бистин Коммунисттик партиямы болган Совет чак-аар чуртун камгалаары аргазын быжылаарынче кошкан де-лөйтө китергелерин салып, Совет Чөсөктөгү Күштер совет кижилерин тайбын күш-ажы-лын буураалыг камгалаары-на, кангы-лаа агрессия кы-ян-даа халдаа, аны өмүгүч согушту өрөмчө бугу-ле херек чүлөдөр-биле хандыры-ган туура даш, эргежөк чу-гула хөмчөлөрүн алыр уура-га таварыш турар.

Совет экономиканын, ада-чурт өргөм-техникамын чедикчилерин ачымында Совет Чөсөктөгү Күштер совет кижилерин тайбын күш-ажы-ларын дургузунда бургунаар ушкоч хөгжөө: Чөсөктөгү Күштер болбаарында чөсөк-биле болган дайынчы я-ны-бүрү техника-биле докта-мал чартылып, деритини турар.

Армияны болган Флотун техникагит дериникин-биле кады оларын бот составы шылар талазы-биле база өскөргөн. Кучурут дайынчы чөсөктөгү болган техниканы чөп ажылаары өртөн кол ха-маарлыр болгай. Амы үнүн совет дайынчылары дөргө-Ала-чуртун Улут дайынын маадырларын адырын тилектегит салгалдары-дыр, олар идея-политиктиг дайы-гышкынын, культураны, эр-с-а-биленин, шериг хөргөм биригипиң бедик де-нели биле мылаан турар.

Бодунун тургузуш-кунга күш-ажылыны үрө-түндөш-көк кыныштыг камгалада ту-рун турар дөргөмө совет уура бодуну болуу деп, эш Л. И. Брежнев партиянын XXV съездинде өтөтө ил-ет-келгине чугаалаан. Ол бедик үнелдеге Совет Чөсөктөгү Күштер төлөптүг-даа.



Алардын дайынчы адырын оолдары — Совет Чөсөктөгү Күштерин дайынчылар төлөптүг-биле уламчылап турар. Олар амы үнүн ян нарын болган күшүг техникамын кон-чуг акы шилгээди ап, мыктыг шериг ала-чурт халдашкын калбар дөмгө чуртувустун аны-агы буураалында эртти-рин, Төрөн чуртун карап огу дөт камгалап турар.

Кызылдын гарнизонда шериг албаны эрттирил турар анык оолдар Совет Эмилелин яны-бүрү хоорай, суура-рында келген. Олар дайынчы болган политиктиг өөрдөйгө кичээлдеринге дык хей ажыктыг чүлөдөрн билеп ап турар-лар. Бедик арга-хуураалыг офицер Н. Крыпанов, А. Затворный, В. Лешов, В. Букатов, Г. Алексеев болган оон-даа өскөк солдаттарга дайынчы техниканы эки сайгары билер кылдыр өөрдөп турарлар.

ЧУРУКТАРДА: офицер Виктор Букатов чаа шериг албаны эрттирил келген солдаттарга гарнизонун дайынчы алдар өрээл-биле тамыштыр турары (үстүндө); дайынчы болган политиктиг өөрдөйгө тергенин, аны дайынчы Владимир Байтерьяков (ортузунда); офицер Владимир Лешов радие-тер-биле кичээл үзүндө.

В. ЧАДАМБАНЫН фотолары.



КЕЗЭЭДЕ УТПАС

Фашисттик Германияны чыла шапканында бөрү 31 чыл болган оон совет улуус, оон Чөсөктөгү Күштер СЭКП-нин чөтө чаа болуп өрткөн XXV съездинин, дайынчыларын политиктиг болган күш-ажы-лы уура көдүрүшкүдө байдалдарын уунде дем-делген турар.

Кижилер төрөткен төөгү-дүт көстүп көрбөн кадыг-дошкун дайынга совет улуус

тилектегитиң чүгө бодунун кы-ла куужу-биле чедип алган. Аны чедип адыгын тилекте-ге совет улуусун ролюн куужу-ладыр дөм бургулап нугулек-чилер яны-бүрү орадалашкы-нын кылын турар-да, оон төөгү боду-ла бургу шаап турар.

Ала-чуртун Улут дайынын чалдарында совет-герман фронтта дайыннын 607 ди-визияны, бугу авиациямын дерттин үш кезин, артиле-риямын болган танкыларын хей кезин уураштырган. 1200 дайынчы кораблырын, өскө-даа судноларын чидирген.

Тилектегит орук дык-ла-берге болган. Бистин дайын-чылары, тилектегит ажал-ышчилери оон бир мүн дөрт чүе он сес хүнерин дургу-зунда канып келген. Соци-алист Төрөн чуртуун хос-талга болган тамаарышпа чорук дөм демиселге бистин 20 миллион ажит хамаатла-рымы амы-тылып берген. Америка 405 мүн, Англия 375 мүн кижизип чидирген. Мөн бөш алган көргө, дайынчы ак-че аар үргезин бөскө оошканы билдиргидир.

Чалгыс неин төдөдөр дөт быжыг найралдыг совет уура фронтта болган тыла кан-чаар-лаа аажок маадырлыг чорук көргүскөн. Дайын чал-дарында эрес-маадырлыг чорук дөм чедип миллион ажит сол-дат орденер болган медалы-гай Совет Эмилелин Маа-дырлары, а 104 кижилер даш-тыр Маадырлар болган. Алек-сандр Матросовтун 380 чок маадырлыг чорукун 40 дайын-чы каталган, Николай Гастел-лонун 327 уурадуу өдөргөн. Дайын чалдарында бөш турган эрес-маадырлыг чоруктарын шувтуу чуга-лаары берген.

Ала-чуртун Улут дайыны-га совет улуусун бугу делегей уура-дугаалыг тилектегитиң хей-аыт кижикчилер бо-лган организатор Совет Эмилелин Коммунисттик партия-ны болган. Марксизм-лени-низмниң идеяларын шылчы бистин партияны бодунун өт-рөтөн алдарында күүсөт-көн шыдаан. Партияны бугу чуртка таратканы «Бүтү чүе» ни фронтта, дайынчы чыла

С. ХИСАМИДЕНОВ, Тылда АССР-ниң шериг во-енсарианын политиктиг илалынын началь-ныг.

ДНЕПРНИ КЕНКЕНИ ВИС

Ала-чуртун Улут дайыны-га Тилектегитиң адырын ху-нун фронтчулар бистер, бугу чон-биле бир дөмөй, оны өр-шүшкүдүт демделген турар бис. Чылдын-на май 9-туң байырлында дайын киржик-чилер кижилер бодунун эр-тен фронттуг оруктарын сав-тып кээр. Мөн дайынчы баш-тайгы чалышкан эгелдөн, оон төдөтүгө чедир тулдуу, ууру орукту эртен. Ол бугу сап-тып чугаалаары берге. Илчээл-жик оны бөргө тулдууш-куннарын болган черлерин, бистин солдаттарымын аны-тымн харманайы тул-дуп турган маадырлыг чорук-тары менээ кыжар-даа утун-дурбас.

Дайынчы орум рота, коман-даринден эгелдөн. Уралдың бөрү хоорайында шериг уула-нышын өрөмчүл турмула дай-нын эгелдөн. Удаваанда бис-терин фронттуга чорудушкан. Саратов областа тургу-зунган № 366 адым-ды дивизияны сапарлар ротанын командирине то-мушкан мөн. Оон Муртуу-Барын фронттуга барган, ол-ла рота-биле дайынчылар бодунга кирдин. Неметтер-биле баштайгы сөргүлчү алышкын мыан эгелдөн. Хайгымга чораш бөлүк не-меттерге таварыш берген бис. Аны болган атыкшышкы-на үш фашист өлдүрдүм.

1942 чылда сурагжаан «Ка-мгалап» камгалап турду-аус. Чүдөндө-даа артык кам-галап, чажырап бо чаа чөсөк-төгү камгалап турган. Ону кыял болганга хууштеп турган билдирген. Бо күшүг чөсөк-төгү камгалап турган тускай ке-лөктөр дүшө кайы-бир берге чажырап келген, айткан шылда даштаарышкынын кылган, дүргө-не өскө чөсөк чорутар турган. «Камгалап-лар» боолаан черинге чүд-дө артык-дөргөн мыан бил-ди турган бис. Бо хире күш-түт чөсөктөгү токташтыр эр-мендерлер чон дайынга кайып аштырар деп быжыг бу-зүрөл бистерин хей-аыт кин-ди турган.

1943 чылдын эгезинде Ба-мылгалап, госпиталда элөөн үш эметкен мөн. Тажикис-танга эметке черлеринге са-ган солдаттарын № 43 тус-кай адымды бригаданын чөтө-лөп турган үдө оон кыял-оон алымын чалышкынине то-мушкан. Бригаданын бугу солдаттарын сапарын мерге-жигине кончуп шалкын өөргөн чүе. Дайынны бис-тин чуртувустуң дөмө-дөргөн-дөн үндүр болдыр дашып Диди. Командырал чөп уура планын кылган турар дээр-бис, бистер эки билди турган бис. Чүдө дөргө Германияга бар орукта уураг хөмөр хей-аыт болгай.

Ош-ла чылдын чазында бистин фронттамыс Барын фронтун составыга кат-тышкан. Манаа нөмрүн-ге № 138 тускай са-пар батальонун менэ хууш-төт. Кол командирал черини курлавырыга туруп алган, бо фронтунун бугу участоктарын бургунаарлашкынын хал-дырын, шаар халдаашкын эжелер дөм черлеринге баш уура бөтөлгө амылдарын кы-лап турдуус. Калыг-дошкун тулдуушкунуң үтүктө чок уруулап келген. Дайын манчаар-даа камгалап, бугу артыларын кыялган турар-да, оон чоруту ошолдун бар-ла чыккан бис.

Бүтү фронт Европада уура хөмөрүн бирөөн Днепрге чоккушуп келген. Оон мыда, эртенде фашистер күштүг кам-галап кыла алганнар. Бо хөмөр хуура уура кешкен. Эс-ренин бурган-биле хостар-дан айткышымыз алышкан. Мана батальонга 138-чи адымды дивизияны шап хал-дал эртер орун бөлөкчөдүн дужааган турган. Хөмөр кеш-

рин хандырап бугу-ле херек-селерин кылдыр, бөлөктөр дөм сапарлар ууру-чылды чок ажылдап турган. Бо бугу-нун дайыннын үтүктө чок боо-лашкынын, алааны кылдыр уурага таварышкан бис. Суур-ларын, чуртталкылыг чөп бур-дун кезип турган, хөмө а-мактыг бугу-ле чүлөдөрн чы-гымыс. Аны доктарларын ба-ла артырбадымыс. Демир, мын доктарларын коюу ша-рын турган, солдарын дап турдуус. Навтон нокуруларын база хөмөр коштуусу. Көмөтүн муруну талазында Кане хоорайын чогууга бугу бөлөктөдүн доостан, шап халдаашкынын дужаадыл кы-ян келдирин некек манады-мыс.

Дужаа-даа келген. Бистин шериглерин хөмөр чача та-варып кезип-ле эжелелдер. Суг кырында кижилерге кара шаар-ла! Днепрни бистин турган черинде калбаа бис-тин Улут-Хөмөрүн бичи-дө делем боор. Бистер сапарлар хөмөр кешкени уурутуп тур-дуус. Понтоп нокуруларын хөмөр атымын аны-биле үстүндөп куула азы өтөп тур-ган уура бис. Акылдын берге-л-дө хөмөр, үзүн көвүртүп кешкенин суг кырында эр-төп Бүтү чүеви баш уура санап, кымын хөмөр, чүмү кы-лырын баш уура санап, ол талазы-биле өөрдөйгөлөрн кылган-даа бөлүзүсүс, фа-шистерин күштүг боолашкы-ны биске дык-ла саат ужу-раштырган. Эжелекчилерин уура, биче үгөр-боолары хөмөр кешкен уура бөлүзүсүс туру-п-кан, самолёттары база-а ба-дал эгелдөн. Хөмөр суг ба-далын хей дөт мөргөзү чөтө! Этөп бар чыккан көвүртүл-гө биске бөмбө алы сапард

дөмө, үстүп чашта бээр, оон кырында турган сапарлар хөмөр куула салып башып чыккан. Талк азы үгөр-бөө ап алган хөмөр кешип чыккан уура сапта бөмбө дөмөдөргө, суг дөмөчө караш-ла дээр — харадашкынын канчаар ошун!

Бистин дайынчыларымын бугу-ла Төрөн куртка бер-дентенин, эрес-маадырларын манаа шуут-ла бузуп өргөн мөн. Кезип бар чыккан сал азы көвүртүп чурга бомба-дырларга суга барган солдат-тар чүктөшкенин, шиленип, чамдыкка сапкытарын ушуп окташкан, дөмөр келбей, хөм-өрн мындан эштин үшүн тур-ганнар. Шырап эштерлер шилти бар кыла боолашкы-нын уламчылап турган. Мөн ол хуу сапарларын амылдан башкылар, хөмөр та чөсөк мөн. Илг тулдуушкунга оон бөш бодары берге турал. Дайын бистин катан дөмөр ошолдарымыз албадалыган. Илчээлжик командирал чери-ча күштерин немей октап, бистин бургунаарлашкыны-мыс хандырап дөм бугу-ле аргаларын ажылап турган. Хөмөр кырында тулушкан са-молёттарын болган бө-бө эртерлер даштаан яны-бу-ру араалыг болдарын даш-шымзын холууа берген, нулак уюн чүе!

Тилектегит, досталга дашып күжүлөсүс боттанган. Днепр бистин кодуруса кир-ген. Дайынны оон мыа уура дүргөн ошолдун чорукта бис. Днепр дөм тулдуушкунга бөз бар дайынчы шапчал — Ала-чурт дайыны өрөмчөй бисин чөргөн алган мөн.

И. ВАСИЛЬЕВ, инженер шеринин капитаны.



Ала-чуртун Улут дайынын чалдарында совет болган америк шериглерини Забай хөмө уурамышкыны, 1945 чыл. (СЭТА-нын фотохроникасы).

